

El ressò de les passes de la Girona jueva en forma de novel·les

Josep Agustí

«Si et tombes els teus ulls glaçaran esperances,
Poble trist en record de ciutats molt cremades.
No t'acull cap repòs, ombra bona de casa»

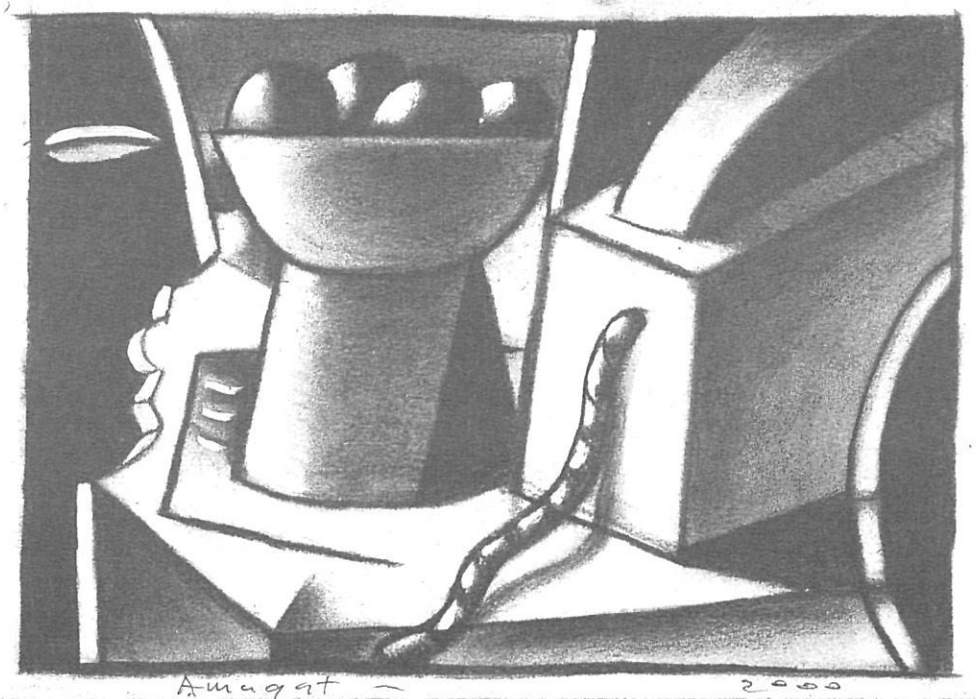
Espriu, Salvador. *Cançó d'Ester*

COM ES POT LLEGIR A L'ÚLTIMA PÀGINA DE L'EPITAFI DE LA novel·la de Lucía Graves, les empremtes jueves han quedat fixades en el call de Girona. La permanència d'aquest nostre passat està tenyida pel color de la injustícia i l'horror dels atacs perpetrats pels gironins no jueus contra els que n'eren, però també està impregnada de les inesborrables passes i el ressò de les esperances d'aquells que van donar vida a Girona, amb la brillantor de noms il·lustres com el del mestre cabalista Nahmànides o amb la llum anònima de persones que podien haver tingut la vida de personatges que habiten en aquestes novel·les de Graves i Roe. És aquesta convivència de claror –d'experiències vitals exemplars– i obscuritat –de l'expulsió i els atacs precedents– el que ens ofereixen tots dos títols. Tanmateix, val a dir d'entrada que un cop esmentada aquesta coincidència de partida, Graves i Roe prenen camins molt diferents.

Lucía Graves (per cert, el seu cognom no coincideix casualment amb el de Robert Graves: són pare i filla) avança pel sender fixat per pàgines plenes de sensibilitat, de profunditat i de saviesa literària. *La casa de la memoria* té la força d'una història corprenedora que absorbeix l'atenció del lector des del primer moment de lectura. Els pilars d'aquesta casa literària ben construïda són el dibuix definit dels personatges i dels espais que els veuen actuar i, sobretot, el fet que fa la sensació que cap element no hi és sobrer. *La casa de la memoria* és, a parer meu, una novel·la compacta, i esdevé un nou recordatori del fet que els opinadors de literatura, quan una obra ens convenç, ens veiem limitats per paraules massa fetes servir. La novel·la comença amb la contraposició d'una escena quotidiana (la protagonista, Alba, estén la roba a la terrassa de casa seva) amb la transcripció literal de fragments del famós edicte d'expulsió dels jueus decretat pels Reis Catòlics, que és proclamat pel pregoner de la ciutat i escoltat per la noia. Ella s'adona que l'edicte acabat d'escoltar marcarà la seva vida. I no s'equivoca, com ho fa patent el relat que fa anys després, des del llit de mort, a la seva néta. Com en tots els casos, l'expulsió del propi país esberla múltiples relacions afectives. Per a ella el pitjor trencament és el que la separa de Rubén, l'home que l'havia enamorada. Tanmateix, Alba no es pot permetre enfonsar-se. Sap que no ho pot fer perquè el rabí de la comunitat ha decidit que la seva memòria és la més adequada per emmagatzemar un dels grans tresors del call: la saviesa que conté el tractat cabalístic *La cadena dels Iliris*, escrit pel seu avantpassat

Nahmànides. Quan rep aquesta responsabilitat, Alba recorda les paraules del seu avi Ismael: «una sola mente era suficiente para preservar todos los tesoros del pasado» (p.31). L'estudi cabalístic està inseparablement lligat a la casa de la seva família, en ple centre del call. Tant és així, que el record de cada racó de la llar li serveix per retenir cada passatge del llibre, i posteriorment el text l'ajuda a indicar a Salomó, el marit del repòs del tram final de la seva vida, com ho ha de fer per aixecar una rèplica exacta de la llar gironina a la ciutat grega de Tessalònica. Entre aquest destí geogràfic final, on viu un inesperat i curt retrobament amb Rubén, i la Girona d'origen, Alba i els qui li són propers passen, entre d'altres indrets, per Perpinyà, ciutat on neix la relació d'Alba amb el malaurat rabí Astruc (també gironí, amb qui Alba es casa perquè ell l'ajudi a arribar a Venècia) i on ella pot traslladar de la memòria al traç de copista el seu gran tresor. És a la ciutat dels canals que Alba torna a entreveure la possibilitat d'un futur lluminós (comença a sentir-se prop d'Astruc, i a Venècia ser jueu no està dimonitzat), però novament aquesta se li enfosqueix. El núvol de la desgràcia aquest cop es vesteix de la freda dama que s'endú el seu marit a la riba d'on mai no es torna.

Per la seva banda, *Remeis i traïcions* segueix un camí que mena per paisatges força menys florits i estimulants. Crec que el llibre, al costat d'una colla d'encerts, té una mancança de fons força limitadora: en acabar-lo fa la impressió que la mateixa successió de seqüències podria haver tingut qualsevol altra localització especial o temporal. La trama que ens proposa Roe en molts moments cau en la reproducció del model de la novel·la de *best seller* titllada de típica. Vegem-ho: el protagonista és un home de característiques peculiars –en aquest cas no s'hi veu– inspirat en el mític Isaac el Cec, savi i clarivident per a la majoria i demoníac per a les males llengües, que s'enfronta a la investigació d'una mort enigmàtica. A partir d'aquí, el lector veu com de mica en mica es va desllorigant una senyora conxorxa. Darrere tot plegat hi ha el típic personatge dolent i sonat com una mala cosa, amb un perillós sequaç al seu servei, per culpa del qual gairebé mor el personatge que a més de bon cor té bona façana i que s'acaba casant amb la més guapa, més intel·ligent, més rica i més de sang blava de la novel·la. Val a dir que la bellesa en qüestió havia passat pel fulletonesc mal tràngol d'estar a punt de caure als braços d'un dolent de segona fila pèrfid i panxut. Al costat d'aquest esquema tan fressat pel gènere *best seller*, la novel·la de Roe incorpora traços que la distingeixen de la novel·la d'atmosfera històrica ortodoxa. Em refereixo a les pinzellades de sensualisme, a la força dels sentits que traspua de fragments com el de la p.14, en què llegim com, tot i la recent mort de l'ajudant d'Isaac, la dona d'aquest, Judith, no s'està

Amagat -

2000

de comentar entre rialles com n'és d'atractiu el cos nu del seu home, i li demana que s'amagui de la mirada de la criada Noemí. Aquest sensualisme es reprèn, per exemple, al final de la novel·la, quan Judith posa fi als afalacs del seu home amb un «vine al llit» xiuxiuejat.

Sens dubte, de totes dues obres se'n pot dir que la ciutat de Girona, i el call en particular, hi ocupa un paper destacat. A totes dues hi ha nombroses referències al cap de les nostres comarques, algunes de les quals m'agradaria destacar. A la p. 12 de *La casa de la memoria* llegim aquesta primera descripció de Girona: «[...] uno de mis pasatiempos favoritos consistía en apoyarme contra el antepecho y contemplar mi bonita ciudad de Gerona, con sus tejados rojizos pegados unos a otros como en un abrazo, y las aguas del Oñar, el Ter y el Güell centelleando bajo el sol; o dejar que mi vista se perdiese en la fejanía, unas veces al norte, donde las colinas que preceden a los Pirineos dibujan suaves ondas verdes en el horizonte, otras veces al sur, para ver si divisaba la polvareda de algún correo aproximándose por el camino real». A la novel·la de Roe, al costat de lloances de la ciutat (a la p.19 es brinda «per la ciutat més bonica del món»), hi trobem descripcions d'una altra mena: «La fetor de fang i de peixos morts que traspuava el riu es barrejava, sense fortuna, amb els perfums de la ciutat, molt més casolans: olors de sobralles, d'escombraries que es podrien, de comunes i del fum agonitzant de les cuines». Tristament, aquesta visió de Girona observable per tothom, a ulls dels gironins de Sefarad s'havia de compartir amb la sensació de por pel perill de conviure amb energúmens descontrolats. Un parell de citacions ens ho recorden:

«Hacia mucho tiempo que no había estado en el Mercadal y, a decir verdad, no me sentía muy tranquila. Al verme, algunos volvían la cabeza hacia otro lado, como si no existiera, pero otros me insultaban abiertamente, y yo tenía que morderme los labios para no contestar» (Graves, p.53).

«Si continuava el seu camí aniria a topar amb una multitud de borratxos folgosos amb intencions incertes. [...] Isaac va canviar de direcció instintivament i una altra pedra va tocar a terra al seu altre costat, amb un espetec agut.

«—És un jueu! —va cridar una veu èbria, i una altra pedra va xiular prop de l'orella d'Isaac—. Matem-lo!» (Roe, p.35).

Com sabem, els energúmens van encomanar el seu embusament mental a les autoritats de l'època, i els jueus van haver de descobrir una nova manera de veure Girona: la del que està a punt d'exiliar-se: «Tenía la sensación de que Gerona había cambiado, como suele ocurrir cuando uno está a punto de dejar un lugar y está almacenando sus imágenes ávidamente en la memoria, y al llegar a las callejuelas del call la impresión se hizo todavía más viva. [...] Había algo inquietante y sombrío en las piedras familiares; en la hiedra que se aferraba desesperadamente a ellas» (Graves, p.36). El gran error de l'enfrontament entre religions va arribar, en aquestes terres, al seu gran zenit amb l'edicta d'expulsió dels jueus el 1492. Amb ell es van condemnar milers de persones i els seus descendents a patir molts tipus de sofriments, entre els quals hi havia un dels dolors més punyents: el de la nostàlgia, paraula que, com ens recorda Kundera a *La ignorància*, està formada per *nostos* ('retorn') i *algos* ('patiment'), és a dir: *nostàlgia* etiqueta el patiment causat pel desig insatisfet de tornar. Tanmateix, i tornant a parafrasejar l'epitafi de *La casa de la memoria*, allà on hi ha hagut passes d'esperança, les empremtes dels que les van sentir hi continuaran presents.

Josep Agustí

-
- ⇨ Graves, Lucía. *La casa de la memoria*. Seix Barral, Biblioteca Breve. Barcelona, 1999.
 - ⇨ Roe, Caroline. *Remeis i traïcions*. Edicions 62, Emecé Editores. Barcelona, 1999.